SEBEN GELENEKSEL KONUT MİMARİSİ ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER*

Azize AKTAŞ YASA

Özet: Bu makalede, Bolu ilinin İç Anadolu Bölgesi ile sınır teşkil eden Seben ilçesindeki geleneksel konut mimarisi örnekleri plan, malzeme-teknik ve bezeme özellikleri açısından ele alınacaktır. Çalışma kapsamında sayıları giderek azalan 50-150 yıllık konutların incelenmesi ve kayıt altına alınması amaçlanmıştır.

Seben konut mimarisi Osmanlı konut mimarisinin genel özelliklerini taşımakla birlikte yerel çizgiler, arazi koşulları, tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan ilçe halkının ihtiyaçları ve ailelerin ekonomik durumları planların oluşmasında belirleyici olmuştur. Avlu ya da bahçe, evlerin sokakla bağlantısını sağlamış, buralarda tandır, kuyu, çeşme, ocak gibi öğeler yer almıştır. Seben evleri genellikle zemin kat üzerine bir veya iki katlı olarak inşa edilmiş, alt katta çoğunlukla ahır, samanlık, ambar gibi hizmet ve üretim mekânları, üst katta ise yaşam alanları bulunmaktadır.

Evlerin planlarında sofalar belirleyici olmuş, sofanın odalar arasındaki konumuna, biçimine ve diğer birimlerle ilişkisine göre iç mekân düzenlenmiştir. Evler gösterişten uzak, insani boyutlarda ve işlevseldir. Genellikle kare veya dikdörtgen planlı olan odalar, ihtiyaçlara en uygun şekilde, sedir, yüklük, ocak, gusülhane gibi elemanlarla donatılmıştır.

Evler yüksek taş temeller üzerine ahşap karkas tekniği ile inşa edilmiş, iç mekân duvarları samanla karıştırılmış çamur ile sıvanmış, kireçle badanalanmıştır. Ahşap, Seben geleneksel konut mimarisinde ana malzeme olarak konstrüksiyonun yanı sıra kapı, pencere, taban ve tavan döşemesi ile tırabzanlarda ve bazı mimari öğelerde kullanılmıştır. Seben evlerinde bezemeye fazla yer verilmemiştir.

Anahtar kelimeler: Bolu, Seben, Türk evi, geleneksel konut mimarisi.

An Analysis of the Seben Conventional Architecture

Abstract: In this article, traditional house architecture of the samples of Seben, a town of Bolu which is located at the border of Central Anatolia Region, are evaluated within the concepts of planning, technical and ornamental properties. In the scope of this study, 50-150 years old traditional houses which are decreased in number are investigated.

House architecture of Seben is not only complied with the general rules of the Ottoman House Architecture but also, regional properties, field conditions, necessity of the town community along with of agriculture and stockbreeding and economic status of the families are significant effect on planning. Seben

* Bu çalışma Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (22-25 Ekim 2014)nda sunulmuş ancak yayına gönderilmemiştir.

houses are generally one or two floor houses over the ground floor, which is generally horse barn or hayloft and upstairs are the living spaces. There will be an interstage in some houses depending on the lands location.

Sofas are significant in the house planning, indoor order is constituted according to location and style of the sofa and connection with other units. House are low-key, humanistic and functional. Generally, rooms are in the shape of square or rectangle, and have diwan, large closet for bedding, furnace and bathing cubicle like wares which are most proper to the needs.

Houses are built on high stone foundations with timber frames and the interior walls are puddled with mud which is stirred with hay. The houses then are whitewashed with lime. In terms of the architectural aspect, the traditional residential architecture in Seben is wooden which therefore, is often used as a main construction material and is used to construct the doors, windows, floors, banisters and for the ceiling tiles while it is also used for some architectural elements. However, it is not used in ornamentation for the Seben houses.

Key words: Bolu, Seben, Turkish house, traditional house architecture.

Bolu'nun Seben ilçesinin köylerinde yer alan, kaybolmaya yüz tutmuş veya hızla değişikliğe uğrayan geleneksel konut mimarisinin tespiti, belgelenmesi ve arşivlenerek gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla kaleme alınan bu çalışmada evler plan, malzeme-teknik ve bezeme özellikleri açısından değerlendirilmiş ve sayıları giderek azalan 50-150 yıllık konutlar incelenerek kayıt altına alınmıştır. Çalışma, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi (BAMER) adına yürütülen "Bolu Merkez İlçe ve Köylerinde Geleneksel Konut Mimarisi Projesi" kapsamında gerçekleştirilmiştir ve bu konuda yapılan ilk yayındır[1]. 2010 yılı Temmuz ayında yapılan ön tarama[2] ile 2014 yılının Ağustos ve Eylül aylarında yapılan alan araştırmalarının sonuçlarına ilişkin değerlendirmeleri içermektedir[3]. Araştırmada Seben'in 10 köyü taranmış[4], bu köylerde incelenen

[1] Konu daha önce sadece bir köşe yazısında ele alınmıştır (Demirel, 2013).

[2] 2010 yılında yapılan ön taramaya Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Turgay YAZAR, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yapı İşleri Dairesinden mimar Pınar DOĞAN, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü öğrencileri Begüm ELDEMİR ve Gülgün BOSTANCI ile Fatih CİVELEK ve Alperen YASA katılmışlardır. Katkıları için kendilerine teşekkür ederim.

[3] 2014 yılı Ağustos ve Eylül aylarında yapılan alan araştırmalarına Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri Güven KELEBEK, İlyas RÜZGÂR, Emre ÖZDEMİR, Hilal KAYIRAN, Aysun KARAGÖZOĞLU ve Kasım YILDIZ ile Mimarlık Fakültesi öğrencisi Aslı CEYLAN katılmıştır. Araştırmalarımız esnasında Seben Belediyesi Yazı İşleri Müdürü Turan YILMAZ bizlere rehberlik etmiş, Kemal YAMAN Bey de çeşitli konularda yardımcı olmuştur. Tüm ekibe katkılarından dolayı teşekkür ederim.

konutlar 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar inşa edilen örneklerden seçilmiştir.

Batı Karadeniz Bölgesi'nde bulunan, aynı zamanda İç Anadolu ile sınır teşkil eden Seben, Bolu iline bağlı bir ilçe merkezidir. Köroğlu Dağları'nın güney ucunda Aladağ Çayı Vadisi'nde kurulmuştur. Seben ilçesinin kuzeyinde Bolu ili, güneyinde Ankara iline bağlı Nallıhan ilçesi, doğusunda Kıbrısçık, batısında Mudurnu ilçeleri yer almaktadır. Seben İlçesine Bolu- Seben karayolu (54 km) ile ulaşılabildiği gibi Beypazarı-Kıbrıscık-Seben (94 km) ya da Nallıhan-Seben karayolu (40 km) ile de ulaşım sağlanabilmektedir (batikaradeniz.ogm.gov.tr., 2015).

Yüzölçümü 950 kilometrekare olan Seben, 2 mahalle ve 29 köyden oluşan bir idari birime sahiptir (http://www.seben.bel.tr., 2015) (Resim 1).

Resim 1. Seben köylerini gösterir harita (seben.bel.tr., 2015)

Resim 2. Seben'in arazi yapısı, yamaç ve tepe yerleşmeleri (Google Earth)

Seben, tarihi Frigler dönemine kadar uzanan bölgede, 1911 yılında şimdiki Keskinli Mahallesi'nde Mudurnu ilçesine bağlı bir bucak olarak kurulmuş ve pazarın kurulduğu güne atfen Çarşamba (Çehârşenbe nahiyesi) ismini almış (Bolu Livâsı Sâlnâmesi, 2008, s. 482; Bolu Vilayeti Salnamesi, 2008, s. 260), 1946 yılında 4869 Sayılı Kanun gereğince Seben ismini alarak ilçe olmuştur (Seben, 2000, s. 19). İlçeye bağlı 3 köy orman içi dağlık alanda, 10 köy Aladağ

[4] Proje çerçevesinde Seben merkezde çalışmamızın amacına uygun, yeterli geleneksel konut mimarisi örneği olmadığından köyler taranmış ve Alpagut, Bozyer, Gerenözü, Gökhaliller, Korucuk, Kozyaka, Musasofular, Nimetli, Solaklar ve Tepe köylerinde belirlenen geleneksel konut mimarisi örnekleri üzerinde çalışılmıştır.

Çayı Vadisi'nde, diğer 16 köy ise dağlık kırsal kesimde kurulmuştur[5] (Resim 2). Köyler genellikle toplu yerleşmeler şeklindedir. Ancak birden fazla mahalleye sahip olan köylerde mahalleler birbirinden uzak konumlanmıştır (Seben, 2000, ss. 32, 38-39)[6]. Yerleşme alanları topografya, coğrafi özellikler ve su kaynakları gibi unsurların belirleyiciliği ile herhangi bir planlama olmadan kendiliğinden meydana gelmiştir. Özellikle dağlık kesimlerde kurulan köylerde tarım arazisinin azlığı sebebiyle ortaya çıkan sıkışıklıktan dolayı evlerin müştemilatını teşkil eden unsurların evden uzakta inşa edildiği örneklere de rastlanmaktadır. Ancak bu sıkışıklığa rağmen evler eğimli arazi üzerine birbirinin önünü kapatmayacak şekilde inşa edilmiş, böylece evlerin ışıktan ve manzaradan yeteri kadar yararlanmaları sağlanmıştır.

Aladağ Çayı Vadisi ile kollarının geçtiği verimli arazilerde kurulan Seben köylerinde halkın temel geçim kaynakları tarım, hayvancılık ve orman işçiliğidir. Bolu'nun sebze ve meyve ihtiyacı büyük ölçüde Seben'den karşılanmakta[7], bu çevrede büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın yanı sıra son yıllarda kümes hayvancılığı da yapılmaktadır (Bolu Livâsı Sâlnâmesi, 2008, s. 482; Bolu Vilayeti Salnamesi, 2008, s. 260)[8]. Bu sebeple konut ve çevresinin biçimlenmesinde, yörenin sunduğu malzeme ve buna bağlı olarak gelişen teknik ile bilgi birikiminin yanında tarım ve hayvancılığın ortaya çıkardığı ihtiyaçlar, üretim ve tüketim biçimleri son derece belirleyici olmuş, işlevsel kaygılara rasyonel çözümlerin bulunduğu kırsal karakterli bir mimari yaratılmıştır (Davulcu, 2009; Yazar, Aktaş Yasa ve Doğan, 2011). Her konutun bitişiğinde veya yakın çevresinde kümes, ahır, ambar, samanlık, yemişlik, kuruluk, fırın, odunluk ve saya bulunmaktadır. Sokakların oluşmasında herhangi bir tasarım söz konusu olmayıp evlerin veya müştemilatı oluşturan yapıların duvarları bu konuda belirleyici rol oynamıştır. Evlerin aralarında oluşan boşluklar oldukça

---

[5] Kızık, Kuzgölcük ve Kabak köyleri orman içi dağlık alanda, Dereboyu, Değirmenkaya, Dedeler, Nimetli, Alpagut, Gökhaliller, Bozyer, Kaşbıyıklar, Hoçaş, Susuz, Çeltikdere köyleri Aladağ Çayı Vadisi'nde, Kesenözü Köyü, Açca Çayı Vadisi'nde geriye kalan Bakırlı, Ekiciler, Gerenözü, Güneyce, Haccağız, Karaağaç, Kozyaka, Korucuk, Musasofular, Solaklar, Tazılar, Tepe, Yuva, Yağma köyleri ise dağlık kırsal kesimlerde kurulmuştur.

[6] Kozyaka Köyü; Çavuşlar, Demirciler, İvazlar, Kıvrı ve Dere adı verilen birbirinden ayrı 5, Solaklar Köyü; Solaklar ve Taşaluk adı verilen 2, Alpagut Köyü; Dikmeler ve Merkez olmak üzere yine 2 mahalleden meydana gelmiştir.

[7] Bu çevrede sebze olarak domates, salatalık, kabak, biber, patates, soğan, sarımsak, lahana, havuç, turp ve şalgam; meyve olarak da elma başta olmak üzere armut, ayva, kayısı, kiraz, vişne, üzüm ve ceviz yetiştirilmektedir.

[8] 1921-1925 tarihli Bolu Livâsı Sâlnâmesinde "Ahâlisi en ziyâde tiftik hayvânâtı yetişdirmekle müştegildir" denmektedir. Tiftik keçisi yetiştiriciliği hâlen devam etmektedir.

dar ve toprak yollar şeklinde gelişmiş, sokakların iki yanında evler ve diğer unsurlar konumlandırılmıştır.

Resim 3. Alpagut Köyü/Zemin (Ahır) + 1 Katlı Ev Örneği

Resim 4. Bozyer Köyü/Zemin (Ahır) + 2 Katlı Ev Örneği

Seben köylerinde evler zemin+1 veya 2 katlıdır. Çalışmamız çerçevesinde tek katlı konut örneğine rastlanmamıştır. Kat sayısının ailenin büyüklüğü ve ekonomik durumu ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Evlerin bazıları bahçelidir. Bahçe genellikle evin bitişiğinde olup küçük bahçelere sadece evin günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere maydanoz, nane, soğan gibi sebzeler ekilirken, büyük bahçelere elma, kiraz, şeftali, üzüm gibi meyve ağaçları da dikilir. Evlerin zemin katı genellikle hayvancılık, depolama, hizmet ve ev içi üretim faaliyetlerine ayrılmıştır. Seben ve çevresinde "avlu" ismi verilen bölüm aynı zamanda zemin kat içerisindeki dolaşımı sağlayan alandır. Üst katlara çıkışı sağlayan merdivenler de bu bölümdedir. Burada yer alan büyükbaş ve binek hayvanlarının barınağına çevrede "ahır" veya "dam" ismi verilir. Zemin+1 katlı evlerde birinci kat hizmet ve üretime yönelik işlerin yanı sıra yaşam alanı olarak kullanılmakta (Resim 3), zemin+2 katlı evlerde ise birinci kat hizmet ve üretim, ikinci kat ise yaşam alanı olmaktadır (Resim 4). Evlerin yamaçlarda, eğimli arazi üzerinde inşa edilmiş olması, bazı evlerde, kışlık buğday ve erzakların muhafaza edileceği ambar odasının olacağı bir ara kat beklentisi yaratsa da şu ana kadar böyle bir örnek gözlenmemiştir. Yörede Rum tipi konak olarak anılan ahır ile birlikte 3 kata ve tavan arasına sahip evler de bulunmaktadır. Kozyaka Köyünde iki örneğine rastlanan bu konaklar diğer evlere nazaran daha büyük boyutlu olup tavan arası sebze kurutulması, bez çözülmesi gibi gündelik işler ve kışa hazırlık faaliyetleri için kullanılmakta ayrıca kiler de burada yer almaktadır (Resim 5-6).

Resim 5. Kozyaka Köyü/ Abdullah Demirel Evi Zemin (Ahır) + 2 Kat +Tavan Arası Bulunan Konak Örneği

Resim 6. Abdullah Demirel Evi Tavan Arası

Zemin+1 katlı evlerden bazılarında ise yörede "kuşkondu" olarak adlandırılan üç veya dört yöne açık, tek odanın yer aldığı bir kat daha mevcuttur. Gerenözü Köyü Afer Atalay evi ve Gökhaliller Köyü İsmail Keklikçi evinde örneklerine rastladığımız bu odalar kışlık üzümlerin, cevizlerin "döşenmesi"; fasulye, tarhana, "gak" gibi yiyeceklerin kurutulması ve yine gerekmeyen eşyaların saklanması amacıyla kullanılır (Resim 7).

Resim 7. Gerenözü Köyü/ Afer Atalay Evi, Gökhaliller Köyü/ İsmail Keklikçi Evi

İncelediğimiz örnekler çerçevesinde Seben köy evlerinin pek azında da olsa avlu olmadığı tespit edilmiştir. Mevcut avluların oluşumunda ambar, kuruluk, yemişlik, samanlık, dam gibi eve ait yapılar ve eklentiler ile duvarlar belirleyici olmuştur. Avluların etrafının taş ya da kerpiç duvarların yanı sıra "daraba" adı verilen ahşap çitlerle çevrildiği örneklere de rastlanmaktadır. Avlular bir dolaşım mekânı olmanın yanı sıra gündelik hayatın gerektirdiği her türlü işin yapılmasına imkân veren çevresi sınırlanmış bir alandır. Örneğin Alpagut Köyü Sabri Kışlak evinde avlu; konut dışında ambar, odunluk ve kümesin bulunduğu ve çevresi duvarla kapatılan bir alan şeklinde biçimlenmiştir (Resim 8).

Resim 8. Alpagut Köyü/ Sabri Kışlak Evi/ Avlu

Evin diğer eklentileri olan samanlık ve saya yolun karşı tarafındadır (Çizim 1). Buna karşılık Kozyaka Köyü Abdullah Demirel evinde avlu yolun karşı tarafında kalmış; etrafında odunluk, yemiş damı ve samanlık yer almıştır. Bazı evlerde özellikle yangın tehlikesine karşı samanlıkların evlerden uzak yapıldığı dikkati çekmektedir. Evlerin büyüklükleri ve ailenin ekonomik durumu ile bağlantılı olarak konutların eklentilerinin çeşitliliği ve boyutları da farklılık göstermektedir. Ahır üzerine tek kat inşa edilen Gökhaliller Köyü Hüseyin Baykara evinde evin eklentileri sadece kümes ve ahır olarak tespit edilirken, zemin üzerine tavan arası dışında 3 kat olarak inşa edilen Kozyaka Köyü Kemal Özkök evinin müştemilatı arasında odunluk, elma damı, ahır, samanlık ve ambarın yer aldığı gözlenmektedir (Çizim 2-3).

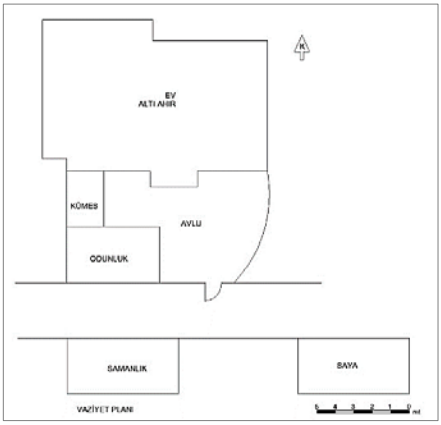

Çizim 1. Alpagut Köyü/ Sabri Kışlak Evi Vaziyet Planı Ev/ Avlu/ Samanlık ve Saya

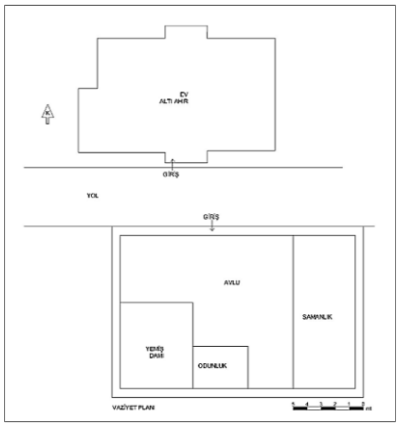

Çizim 2. Kozyaka Köyü/ Abdullah Demirel Evi

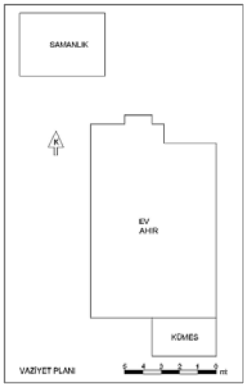

Çizim 3. Gökhaliller Köyü Hüseyin Baykara Evi

Seben konut mimarisinin önemli bir unsuru da "saya" adı verilen bölümdür. Çatısı sebze, meyve kurutmak, hatta Nimetli Köyü Fevzi Yerlikaya evinde olduğu gibi, bez çözmek için kullanılabilen saya genellikle saban, düven, boyunduruk gibi tarım aletleri ile evin çeşitli işlerinde kullanılan alet edevatın konduğu bir depo veya odunluk vazifesi görmektedir (Resim 9). Sayada evin günlük işleri de yapılabilmektedir. Genellikle konutların ön veya yan cephelerine bitişik olarak inşa edilen sayalar büyük bir kapı ile dışarıya açılmaktadır. Avlusu olmayan konutlarda saya bir nevi avlu işlevini de üstlenmiştir. Çevrelerinde ahır, samanlık veya fırın gibi mekânların bulunduğu sayaların genellikle birden fazla girişi vardır. Bazı örneklerde evlere giriş de sayalardan sağlanmaktadır. Bolu'nun Dörtdivan ilesi ve köylerinde de "saya"nın aynı şekilde kullanıldığı tespit edilmektedir (Yazar, Aktaş Yasa ve

Doğan, 2011, s. 693). Seben'in Alpagut, Tepe gibi bazı köylerinde küçük baş hayvanların eve bitişik olmayan barınağı da aynı adla anılmaktadır (Resim 10).

Resim 9. Nimetli Köyü/ Fevzi Yerlikaya Evi

Resim 10. Tepe Köy/Satılmış Özkan

Seben evlerinde evi dış dünyaya kapatan sokak kapıları ile ev içindeki mekânları birbirinden ayıran ve girişi düzenleyen oda kapıları, büyüklükleri, süslemeleri ve tutmaçları ile ev sahibinin statüsüne ilişkin bilgi verir. Evlerin dışarıya açılmasını sağlayan avlu, saya veya bahçe kapıları büyükbaş hayvanların ve at arabalarının rahatlıkla girip çıkabilmesi için genellikle çift kanatlı olarak yapılmıştır. Ahşaptan yapılan bu kapılar çok süslü olmayıp kapı yüzeylerinde yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş üzeri bezemesiz aynalar kullanılmıştır.

Resim 11. Alpagut Köyü/Sabri Kışlak Evi

Resim 12-13. Kozyaka Köyü/ Kemal Özkök Evi

Resim 14. Alpagut Köyü/ Fatih Taşçı Evi

Çift kanatlı kapılardan bazılarının üzerinde avlunun ışık ve hava alması için farklı boyut ve biçimde ahşap parmaklıklı dikdörtgen açıklıklar bulunmaktadır. Kapı tokmakları dövme veya dökme demirden yapılmıştır (Resim 11-14).

Geleneksel konut mimarlığının temel özelliklerini taşıyan Seben evleri sofanın belirleyici olduğu farklı plan tiplerine sahiptir. Ev içerisinde dolaşımı sağlayan sofalar aynı zamanda ev halkının bir araya geldiği, ev içi üretime dönük çeşitli faaliyetlerin gerçekleştirildiği fonksiyonel mekânlardır. Bazı evlerin sofalarında evin sabit mobilyalarından olan sedirler yer alır. Seben ve köylerinde sofaya "hayat" ismi verilmektedir[9]. İncelenen örneklerde dış, iç ve orta sofalı olmak üzere üç tip konuta rastlanmıştır (Eldem, 1968) (Çizim 4)[10]. Seben köylerindeki taramamızı henüz tamamlayamadığımızdan bu şemaların yoğunluğu konusunda kesin bir hüküm vermek doğru değildir. Ancak mevcut örneklere bakarak iç sofalı evlerin çoğunlukta olduğu söylenebilir.

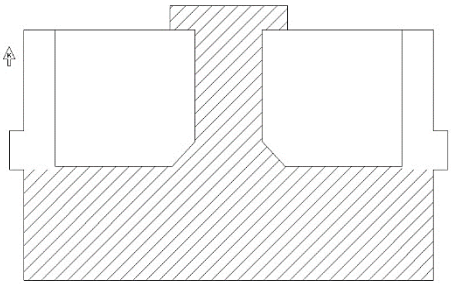

Dış Sofalı Plan

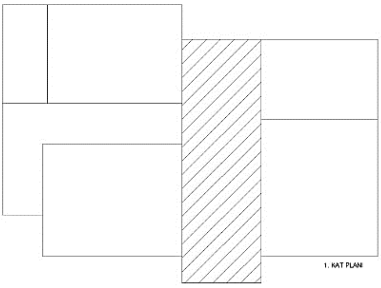

İç Sofalı Plan

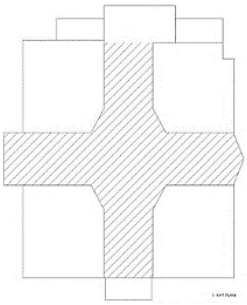

Orta Sofalı Plan

Çizim 4. Seben Konut Mimarlığında Saptanan Plan Tipleri

[9] Gökhaliller Köyünde sofaya "yürüyüşlük" de denilmektedir.
[10] Araştırmaya ait plan, kesit ve cephe görüntüleri Aslı Ceylan tarafından çizilmiştir.

Dış sofalı örnekler iki ya da üç odalıdır. Gökhaliller Köyü Mehmet Arif Kural evinde olduğu gibi sofa genellikle evin bir kanadı boyunca dikdörtgen şekilde uzanmakta diğer kanatta ise odalar yer almaktadır (Çizim 5).

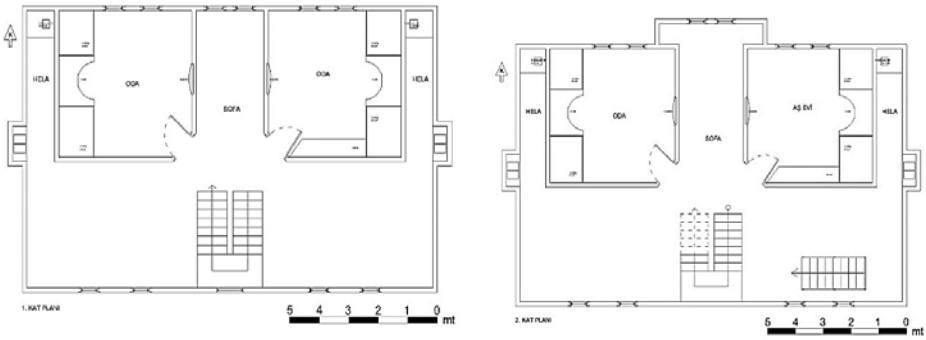

Çizim 5. Gökhaliller Köyü/Mehmet Arif Kural Evi Kat Planları

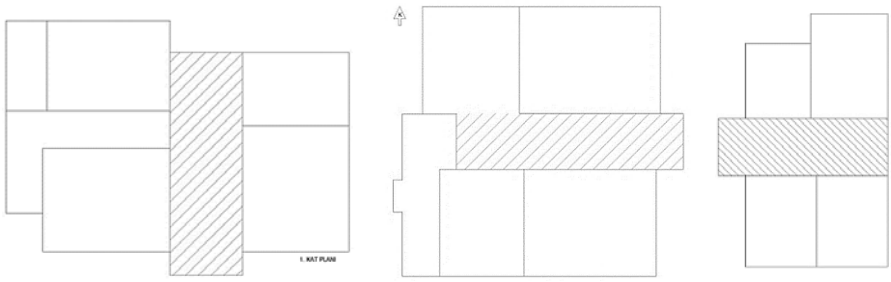

Çizim 6. Seben Konut Mimarlığında Saptanan İç Sofalı Plan Örnekleri

Seben konut mimarisinde ikinci plan tipini iç sofalı evler oluşturmaktadır. Bu örneklerde dikdörtgen planlı bir sofa evi ortadan ikiye bölmekte, bu sofanın iki yanında evin diğer mekânları yer almaktadır. Bu planlarda sofanın iki yanındaki mekân düzenlemeleri arasındaki tek fark, üst kata çıkışı sağlayan merdivenlerin farklı kanatlara yerleştirilmiş olmasıdır (Çizim 6). Söz konusu örneklerde abdestlik ve tuvalet genellikle evin arka cephesine bakan batı ucundadır. Gökhaliller Köyü Mehmet Dursun, Alpagut Köyü Sabri Kışlak, Kozyaka Köyü Kemal Özkök ve Abdullah Demirel evleri bu plan tipinin örnekleridir (Resim 15-17).

Resim15. Gökhaliller Köyü Mehmet Dursun Evi

Resim 16. Alpagut Köyü Sabri Kışlak Evi

Resim 17. Kozyaka Köyü Kemal Özkök Evi

Çizim 7. Alpagut Köyü/Sabri Kışlak Evi

Seben konut mimarisinin en önemli ve üçüncü plan tipini orta sofalı evler oluşturmaktadır. Diğerlerine göre daha büyük boyutlu olan bu evler simetrik tasarımlarının yanı sıra daha özenli işçilikleri ile de dikkat çekerler. Bu plan şemasının temel özelliği evin orta bölümünde haç biçimli bir sofa ve köşelerde odaların bulunmasıdır. Yine bu plan tipine sahip örneklerde odaların sofaya bakan duvarları kırılarak sofanın ortasında oda girişlerinin yer aldığı sekizgen bir şema oluşturulmuştur. Evlerde, sofanın evin arka cephesine bakan ucuna

abdestlik, iki yanına ise sütlük ve tuvalet yerleştirilmiştir. Katlar arasındaki geçişler sofanın kollarından birinde yer alan merdiven ile sağlanır. Tepe Köy/ Mehmet Temiz ve Nimetli Köyü/ Fevzi Yerlikaya evleri orta sofalıdır (Çizim 8, Resim 18).

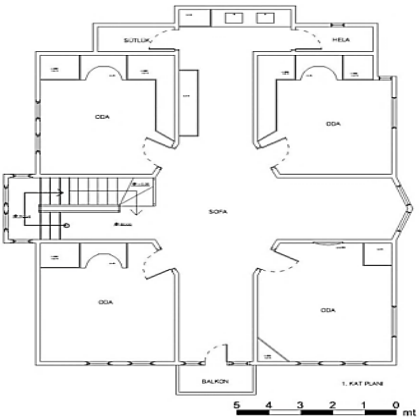

Çizim 8. Tepe Köy/ Mehmet Temiz Evi **Resim 18.** Tepe Köy/ Mehmet Temiz Evi

Seben konut mimarisinde cephe düzenlemesi evin konumuna ve büyüklüğüne göre değişmektedir. Ancak cepheler teknik olarak bir farklılık göstermez. Ahşap dikme, kiriş ve payandaların çatılması ile oluşturulan "çatı" adı verilen iskelet aynıdır. Evlerde katlar, tamamen çıkma yapmamışsa, zemine paralel olarak yer alan ve evin dört cephesini dolaşarak köşelerde birleşen hatıllarla ayrılmıştır. Hatılların yanı sıra kiriş ve bu çevrede "dizeme" olarak adlandırılan dört tarafı yontulmuş ağaç levhalarla oluşturulan örgüde kat ayrımını açıkça yansıtmaktadır. Çatılar beden duvarlarından dışarı taşkın olarak yapılmış saçaklara sahiptir. Orta ve iç sofalı evlerin cephelerinde simetri kısmen uygulanan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlerin en önemli cephesini genellikle girişlerin bulunduğu güney cepheler teşkil etmektedir. Balkonlar da genellikle bu cephelerde yer almaktadır. Bazı köylerde balkonlara "güneşlik" adı verilmektedir. Evlerin yan ve arka cepheleri tuvalet ve temizlik mekânlarının yerleştirilmesi sebebi ile diğer cephelere nispetle dışarıya daha kapalıdır (Çizim 9-12).

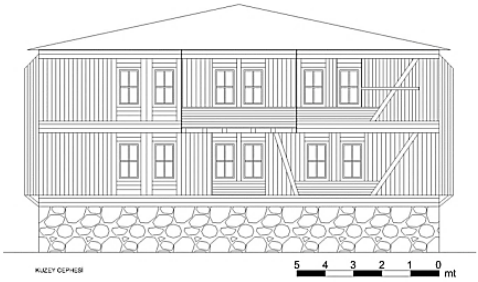

Çizim 9. Gökhaliller Köyü Mehmet Arif Kural Evi

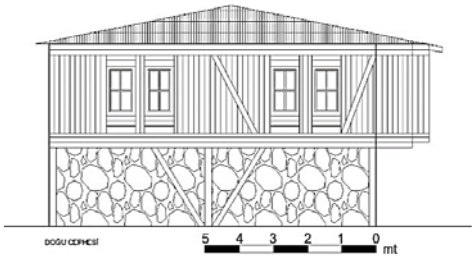

Çizim 10. Gökhaliller Köyü Hüseyin Baykara Evi

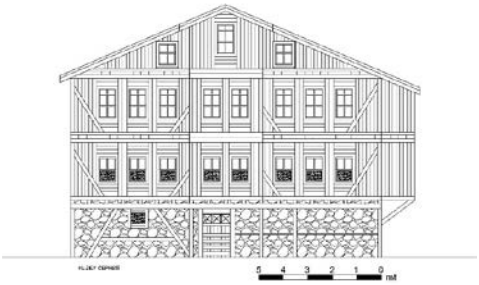

Çizim 11. Kozyaka Köyü/ Abdullah Demirel Evi

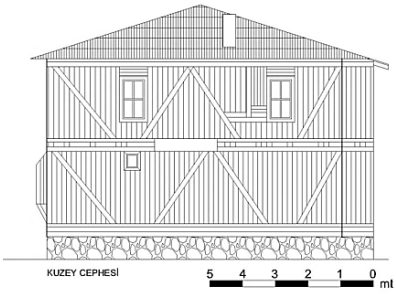

Çizim 12. Gökhaliller Köyü/ Mehmet Dursun Evi

Cephelerde hareketlilik sağlayan en önemli unsurlardan biri, özellikle iç ve orta sofalı plan tipine sahip evlerde sofanın cepheye doğru dışa taşması ile oluşan çıkmalardır. Bu çıkmaların yan yüzlerine de pencereler açılarak evin çevre ile olan ilişkisi güçlendirilmiştir (Resim 19). Çalıştığımız konutlar içinde Solaklar Köyündeki tek örnekte, çıkmanın diğerlerine göre daha dışa taşkın olduğu ve konsollarla desteklendiği tespit edilmiştir. Alpagut Köyü Fatih Taşçı evinde ise, ön cephenin üçüncü katta tümüyle çıkma yaptığı, sofanın burada da cepheden taşkın olarak inşa edildiği gözlenmektedir (Resim 20). Evlerde çıkma yapan bir diğer unsur da, kat sayısına bağlı olarak tercihen en üst katta yer alan balkonlardır. Balkon korkulukları oyma ve ajur tekniğinde yapılmış farklı motiflerle bezenmiştir.

Resim 19. Tepe Köy/Mehmet Temiz Evi **Resim 20.** Alpagut Köyü/ Fatih Taşçı Evi

Resim 21. Gökhaliller Köyü/ Cemalettin Gökoğlu Evi

Resim 22. Tepe Köy/ Satılmış Özkan Evi

Seben geleneksel konut mimarisinde yine bu çevrede olduğu gibi evin ana unsurlarını odalar, sütlük, abdestlik, tuvalet gibi bölümler meydana getirir. Sofadan sonra evin şekillenmesinde rol oynayan en mühim unsur odalardır (Yazar, Aktaş Yasa ve Doğan, 2011, s. 696). Oda girişleri sofadan sağlanmaktadır. Ev içinde hayatın geçtiği esas alan olan odalar genellikle kare veya kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Sayıları ailenin büyüklüğüne ve maddi durumuna göre değişir. Çevrede "göz" olarak da adlandırılabilen odalar işlevlerine göre "aş odası", "aş evi", "baş oda", "çoban odası" veya ev içindeki konumlarına göre "üst oda", "yan oda" gibi farklı isimler alırlar.

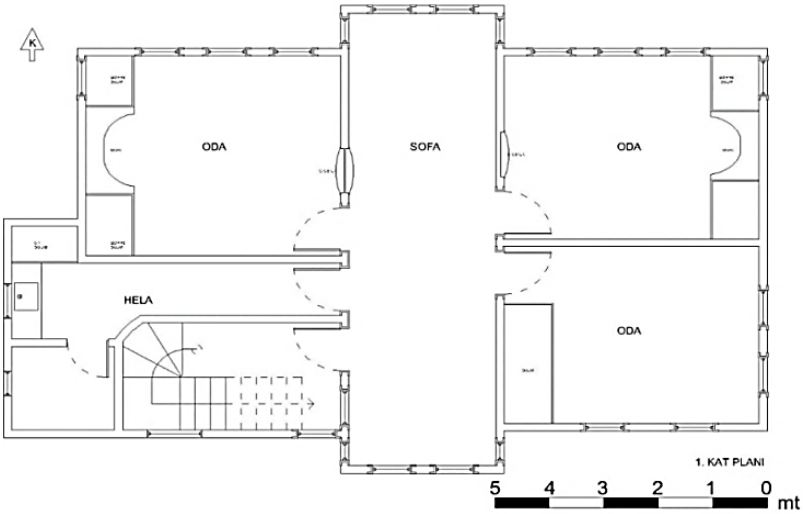

Çizim 13. Evi Oluşturan Bölümler

Odaların her biri ayrı bir aileyi barındıracak ve günlük hayata dönük çeşitli ihtiyaçlara cevap verecek şekilde birtakım mimari ögelere sahiptir. Ocaklar evin ısınma ve pişirme gibi temel ihtiyaçlarının yanı sıra iki yanlarında yer alan dolaplarla birlikte klasik bir düzenleme oluşturur. Ocağın iki yanında yer alan dolapların işlevleri farklıdır (Resim 23).

Resim 23. Nimetli Köyü/ Fevzi Yerlikaya Evi

Genellikle dolaplardan biri mutfak dolabı olarak kullanılırken diğeri gusülhane ve yüklük işlevini üstlenmiştir. Gusülhane olarak kullanılan dolaba yörede "cin dolabı" adı verilmektedir. İçi kapaklı olan bu dolapta, kapak kapatıldıktan sonra yer yatakları, yastık ve yorganlar muhafaza edilir (Resim 24-26). Ancak bazı evlerde mutfak dolabı veya gusülhane yerine ocağın yanında bu çevrede "takultukul" dolabı olarak adlandırılan iki yanı açık raflı ya da kapaklı dolaplar bulunabilmektedir. Bazı evlerde dolapların alt kısmında ocakta yakmak için kullanılan odunların konulduğu düşer kapaklı gözlere rastlanır.

Resim 24. Gökhaliller Köyü/ Mehmet Dursun Evi Mutfak Dolabı

Resim 25. Kozyaka Köyü / Abdullah Demirel Evi Mutfak Dolabı

Resim 26. Kozyaka Köyü/ Kemal Özkök Evi Cin Dolabı ve Yüklük

Tepe Köy Mehmet Ali Temiz evinde olduğu gibi dolapların odaların penceresiz duvarlarında devam ettiği örnekler de mevcuttur. İnsan elinin kolaylıkla ulaşabileceği yüksekliğe yapılan dolaplarla beraber Gökhaliller Köyü Hüseyin Baykara, Kozyaka Köyü Abdullah Demirel ve Nimetler Köyü Fevzi Yerlikaya evlerinde olduğu gibi duvarları pencere seviyesinde veya pencere seviyesinin hemen üstüne gelecek şekilde çevreleyen hatılın hizasında veya üstünde sergen adı verilen üzerine mutfak aletleri ve aydınlatma araç gereçlerinin konulduğu duvara sabitlenmiş raflar veya peşkirlikler de bulunur (Resim 27-28).

Resim 27. Gökhaliller Köyü/ Hüseyin Baykara Evi Sergen ve Peşkirlik

Tespitlerimiz çerçevesinde Seben'de iki odalı evlerde iki odada, üç odalı evlerde en az iki odada, dört odalı evlerde üç odada ocak nişi vardır. Ocak nişi olmayan odalar genellikle yazın kullanılan ve "yazlık oda" olarak adlandırılan bölümlerdir. Taş veya kerpiçten yapılan ocak nişleri genellikle basık kemerli olup çok fazla çeşitleme yoktur. Ocakların üzerinde farklı türde kemerlerle taçlandırılmış davlumbazlar bulunmaktadır (Resim 28-29). Davlumbazların biri dışında hemen hepsinde soba kurulduğu zaman kullanılmak üzere baca delikleri açılmıştır. Çalışmamızın sınırları içinde sadece Nimetli Köyü Fevzi Yerlikaya evinde ahşap aksamın dolaplarla başlayıp ocak omuzluğuna ve davlumbaza kadar devam ettiği ve dolapların da kapıya kadar uzandığı gözlenmiştir.

Resim 28. Gökhaliller Köyü/ Mehmet Dursun Evi

Resim 29. Gökhaliller Köyü/ Hüseyin Baykara Evi

Sofaların çevresinde yer alan odalar dışarıya açılan pencerelerle aydınlanmaktadır. Odanın büyüklüğüne göre pencere sayısı değişir. Çalışılan evler içinde sadece Kozyaka Köyü Abdullah Demirel evinde üç pencereli oda örneğine rastlanmıştır. Bilhassa konaklarda iç mekândaki mahremiyeti sağlamak maksadıyla dış yüzlerde parmaklık ve kafes gibi unsurlar kullanılmıştır. Genellikle pencere yüksekliğinin yarısının biraz üzerinde yapılan kafesler birer taçla sonlandırılmıştır. Aynı zamanda dekoratif bir eleman olan

kafesler, evi güneş ışıklarından koruduğu gibi, bir nevi sineklik vazifesi de görmektedir. Bu yörede penceredeki parmaklıklara "çığı" adı verilir (Resim 30-31).

Resim 30. Alpagut Köyü No:43 Giyotin Tipi Pencere

Resim 31. Kozyaka Köyü/ Kemal Özkök Evi / Ahşap Pencere Parmaklıkları

Seben köylerindeki geleneksel konutların zemin katlarında pencere açıklığı yoktur. Ancak bazı evlerde havalandırmayı sağlamak amacıyla yapılmış açıklıklara rastlanır. Seben geleneksel konut mimarisinde Alpagut Köyü 43 numaralı evde veya Kozyaka Köyü Abdullah Demirel evlerinde olduğu gibi genellikle giyotin tipi pencere kullanılmıştır. Tepe Köy Mehmet Temiz evinde olduğu gibi ender olmakla birlikte ortadan iki yana doğru açılan pencere örneklerine de rastlanmaktadır. Ancak bu evler diğerlerine göre daha az yaş almıştır. Bazı evlerin pencerelerinde ahşap kepenkler kullanılmıştır.

Seben evlerinde yer alan çiçeklikler dekoratif bir unsur olarak dikkati çeker. Odaların sofayla paylaştığı ortak duvarda oda içinde veya sofalarda yer alabilen çiçeklikler, konumlarına bağlı olarak farklı biçimlerde yapılmışlardır. Genellikle dikdörtgen şeklinde ahşap çerçeveli bir niş içinde yer alan çiçeklikler, kemerli düzenlemeler göstermekte, odayı veya sofayı kuşatan hatıllar hizasında veya hemen üstünde yer almaktadırlar. Gökhaliller Köyü Cemalettin Gökoğlu evinde diğer örneklerden farklı olarak çiçekliğin iki kenarının raf şeklinde düzenlendiği görülmektedir (Resim 32-34). İncelediğimiz evlerde daha az olmak üzere camlı çiçeklik örneklerine de rastlanmıştır. Bunlar özellikle konak olarak adlandırılan Kozyaka Köyü Kemal Özkök ile Abdullah Demirel evlerinde ve sadece sofaların merdiven sahanlığına denk gelen kısımlarındadır. Bu uygulama ile sofada yanan gaz lambasının ışığından merdiven sahanlığının da faydalanması sağlanmıştır (Resim 35).

Resim 32. Kozyaka Köyü / Abdullah Demirel Evi

Resim 33. Kozyaka Köyü/ Kemal Özkök Evi

Resim 34. Gökhaliller Köyü/Cemalettin Gökoğlu Evi

Resim 35. Kozyaka Köyü/ Kemal Özkök Evi/ Camlı Çiçeklik

Evlerin vazgeçilmez unsurlarından biri de odaların sabit mobilyalarından olan sedirlerdir. Bunlar odalarda pencerelerin bulunduğu bir veya iki duvar boyunca, sofalarda ise pencere önlerine yerleştirilmiştir. Oturma ve yatma ihtiyacını karşılamak için üretilen sedirlerin altları, eşya veya odun konulabilen düşer kapaklı dolaplar şeklinde düzenlenmiştir.

Mekâna estetik bir değer katan tavan bezemelerine Seben köylerinde bulunan konaklarda da tesadüf edilmektedir. Bu konakların bazı odalarında tavanlar lambalıdır. Alpagut Köyü Sabri Kışlak evinin tavanları, ev sahiplerinin verdiği bilgiye göre, çok süslü iken 1920 yılında geçirdiği yangından sonra yeniden inşa edilmiş ve sadece baş oda olarak adlandırılan misafir odasına göbekli bir tavan yapılmıştır. Tepe Köy Mehmet Temiz ve Kozyaka Köyü Kemal Özkök evlerinde tavanın merkezinde yer alan kare, çokgen ve daire şekilli göbeklerin etrafı süslü bordür ve pervazlarla kuşatılmıştır.

Resim 36. Alpagut Köyü/ Sabri Kışlak Evi Tavan Göbeği

Resim 37. Tepe Köy Mehmet Temiz Evi Tavanı

Seben köy evlerinde abdestlik, sütlük ve tuvalet mekânları ortak özelliklere sahiptir. Bu mekânlar genellikle sofaların evin arka cephesine bakan uç kısmında yer alır. Ancak bazı evlerde sütlüğün yerini yüklük almıştır. Bu mekânlar genellikle kapısı sofaya açılan ince uzun bir koridorun sonundadır. Koridorun uç kısmında ortada abdestlik, iki yanında ise ince bir koridor üzerinde bulunan tuvalet ile sütlük veya yüklük bulunur. Bu yörede tuvalete "ayakyolu" veya "memişhane" ismi verilmektedir. Abdestlik ve sütlük mekânlarının giderleri evin bu cephesindeki kanallar vasıtasıyla dışarıya atılmaktadır. Tuvaletler için ayrı bir gider yapılmış ve altı boş bırakılmıştır. Bu giderlere yörede "subur" adı verilir (Resim 38).

Resim 38. Gökhaliller Köyü/ Mehmet Arif Kural Evi Abdestlik ve Tuvalet (Ayakyolu)

Kırsal mimarinin önemli unsurlarından biri de ambarlardır. Seben köy evlerinde ambarın evin bir odası gibi düzenlendiği bir örneğe henüz rastlanmamıştır. Burada ev içlerinde yer alan ambarlar farklı boyutlarda sandık şeklinde yapılanlardır. Bu ambarlar, Seben evlerinde "unluk" veya "sütlük" olarak adlandırılan özel odalarda, tavan arasında, merdiven altında, saya veya avlu gibi evin herhangi bir bölümünde yer almakta ve bunlara kiler adı verilmektedir (Resim 39). Seben köylerinde ev dışı ambarlar ise sık sık karşımıza çıkmaktadır. Taş temeller üzerinde içeriye hava ve nem sızdırmayacak şekilde ahşaptan inşa edilen ambarlar özenli bir işçilik gösterirler. Ambarlarda kapıdan bir sahanlığa geçilmekte, sahanlığın etrafında ise farklı ebatta üstü açık bölümler yer almaktadır (Çizim 14).

Resim 39. Gökhaliler Köyü Mehmet Dursun Evi /Ev İçi Kiler Örnekleri

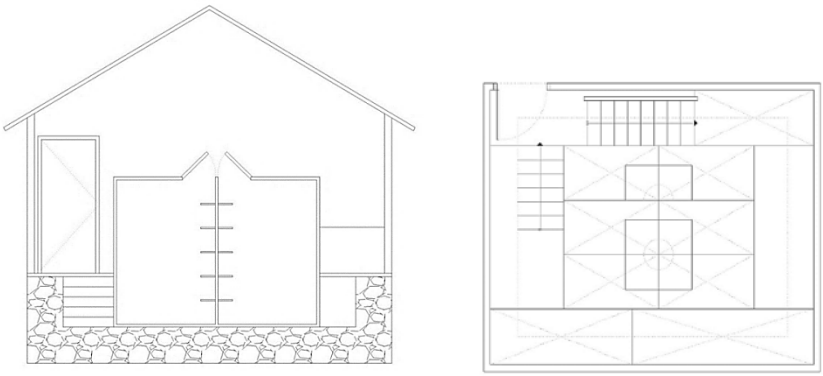

Çizim 14. Kozyaka Köyü/ Kemal Özkök Ambarı Kesit ve Planı

Seben köy evlerinin ana malzemesi ahşaptır. Ahşap karkas tekniğinde inşa edilen yapılarda ahşap; hatıl, kiriş, payanda, dikme ve dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca doğramalarda, döşemelerde, odaların sedir, dolap gibi sabit aksamlarında ve çatı kuruluşunda yine aynı malzeme tercih edilmiştir. Çevrede bulunan ormanlar Sarıçam, Karaçam, Göknar, Meşe gibi asli türlerin saf ya da karışımlarından oluşmaktadır (Keten, 2013, s. 7). Bu sebeple meşe ve

çam gibi ağaç cinsleri en yaygın olarak kullanılan türlerdir. Özellikle hafifliğinden dolayı sarı çam daha çok tercih edilmektedir. Ancak temeller ve zemin katı teşkil eden ahır kısmı genellikle taş malzeme ile inşa edilmiştir. Söz konusu malzeme yakın çevreden kolaylıkla toplanabilen, işlenmemiş moloz taştır ve yörede "çakıl" olarak adlandırılmaktadır. Evlerin taş malzeme ile inşa edilen bölümlerinin hatıl, dikme ve payandalarında da yine ahşap kullanımı söz konusudur. Aynı şekilde ambarlarda ve yemişliklerde de temelde moloz taş malzeme tercih edilmiş, evin veya ambarın nemden ve yağmur sularından etkilenmemesi için ahşap malzemenin toprak ile temas etmemesine özen gösterilmiştir. Bu evlerin alt katları, saman ve çamur karışımından sıva ile sağlamlaştırılmıştır (Demirel, 2013). Taş duvarlarda zemine paralel olarak 80 ila 100 cm arasında değişen aralıklarla ahşap hatıllar kullanılmıştır (Resim 40).

Üst katlar ise, ağaçların yuvarlak taraflarının balta ile düzeltilmesi sonucu elde edilen ve dikine, yan yana yerleştirilen "dizeme" denilen kerestelerden inşa edilmiştir. Evlerin iç duvarları samanla karıştırılan sıva çamuru ile sıvanmış, bu sıvanın üzerine kireçle badana yapılmıştır.

Resim 40. Nimetli Köyü/ Fevzi Yerlikaya Evi/ geleneksel konut mimarisinde ahşap ve taş kullanımı

Temel ve zemin kat dışında malzeme tamamen ahşaptır. Evlerin inşasında ahşap iskeletli ahşap dolgu tekniği uygulanmıştır. Bu teknikte, yapıyı ayakta tutacak dikmeler ve bunları destekleyen payandalar zemine çakılmakta ve kirişlerle birbirine bağlandıktan sonra oluşturulan iskeletin araları aynı kalınlık ve genişlikteki ahşap levhalarla dikey veya yatay olarak doldurulmaktadır (Peker-Akıncıtürk, 2011, s. 43). Genellikle pencere açıklıklarının alt ve üstlerinde yatay diğer bölümlerde dikey levhalar kullanılmıştır. Dizemelerde ağaçların yuvarlak taraflarının balta ile düzeltilmesi sonucu elde edilen ve dikine yan yana yerleştirilen keresteler kullanılır (Demirel, 2013). Bu şekilde oluşan duvarlara

çevrede "dizeme" adı verilmektedir. Dizemelerin yüzeyi Tepe Köy Satılmış Özkan, Gökhaliller Köyü Mehmet Kaçar evleri cephelerinde olduğu gibi genellikle boş bırakılmış ya da Kozyaka Kemal Özkök evinde olduğu gibi ahşap levhalarla kaplanmış veya Alpagut Köyü Fatih Taşçı Evi arka cephesi, Tepe Köy Mehmet Ali Temiz ve Mehmet Temiz evleri gibi toprak, saman ve bazen de kireçten oluşan geleneksel sıva ile sıvanmıştır. İç mekânda ise Gökhaliller Köyü Cemalettin Gökoğlu ve Hüseyin Baykara evlerinde görüldüğü üzere duvarlar çamur harçla sıvanmış ve üzeri kireç badana ile kapatılmıştır.

Resim 41. Kozyaka Köyü/ Kemal Özkök Evi

Resim 42. Solaklar Köyü

Resim 43. Alpagut Köyü/ Sabri Kışlak Evi

Resim 44. Gökhaliller Köyü/ Cemalettin Gökoğlu Evi

Seben köylerinde yer alan geleneksel konut mimarisi örneklerinde ahşap kırma çatı kullanılmıştır. Ahşap iskeletli meyilli bir dam olan kırma çatı iki veya dört pahlı olarak yapılmıştır. Çift pahlı olanına çevrede "beşik örtü" adı verilmekte ve çatılarda genellikle beşik örtünün tercih edildiği tespit edilmektedir. Özellikle dağlık ve ormanlık alanlarda çatı kaplamasında "bedevra" olarak adlandırılan yırtma tahtaların kullanıldığı örnekler Bozyer Köyünde olduğu gibi hâlen mevcuttur. Orijinalde alaturka kiremit olan bazı çatıların örtüleri özellikle karın çok yağdığı yerlerde çinko ile değiştirilmiştir.

Sonuç olarak; Seben'in geleneğe dayalı konut mimarisi Osmanlı konut mimarisinin umumi hatlarına uygun bir seyir takip etmiş, bilhassa büyük boyutlu konutlar kır mimarisinin özelliklerini aşan niteliklere sahip olmuştur. Hepsi avlulu olmayan evlerde dış sofalı, iç sofalı ve orta sofalı plan tipleri uygulanmıştır. Konutlarda yer alan saya adlı bölüm, yine Bolu-Dörtdivan'da da gözlendiği üzere, bu bölgeye mahsus bir mekân anlayışının ifadesidir. Aynı şekilde, kırlık kesimin şartları icabı evlerde bezeme unsuruna fazla yer verilmemiş, bu şartlar plan ve müştemilâtta da belirleyici olmuştur. Yapı malzemesi yörede kolayca temin edilebilen ahşap ve taş olup zeminde taş dolgulu ahşap karkas, üst katlarda ahşap dolgulu ahşap karkas tekniği kullanılmıştır.

Kaynakça

Bolu Livâsı 1921-1925 Senesi Sâlnâmesi (Giriş-Metin-Tıpkıbasım-Dizin). (2008). N. Kılıç ve diğerleri (Haz.). Bolu: Abant izzet Baysal Üniversitesi, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

Bolu Vilayeti Salnamesi, Rûmî 1341 Miladî 1925. (2008). H. Birgören (Haz.). Bolu: Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi.

Davulcu, M. (2009). Sakarya Yöresi Kırsal Yerleşmelerinde Konut Mimarisi ve Ustalık Geleneği Üzerine Bir İnceleme. *Kastamonu Eğitim Dergisi/Kastamonu Education Journal, 17*(2), 687-706.

Demirel, R. (2013). Seben Köy Evleri. *Bolu Olay*. 24 Nisan 2013 tarihinde http://www.boluolay.com/seben-koy-evleri adresinden erişildi.

Eldem, S. H. (1968). *Türk Evi Plan Tipleri* (2. bsk.). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Keten, A. (2013). Bolu Orman Bölge Müdürlüğü Seben Orman İşletme Müdürlüğü Ormanlarının Yaban Hayatı. 25 Eylül 2014 tarihinde boluobm.ogm.gov.tr adresinden erişildi.

Ok, K. vd. (t.y.) Seben Fosil Ormanı'nın Doğal ve Kültürel Değerlerinin Saptanması ve Uygun Yönetim Planının Geliştirilmesi, (Odc: 627.2), Teknik Bülten No: 20. *T.C. Orman Ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Batı Karadeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü*. 25.12.2015 tarihinde http://batikaradeniz.ogm.gov.tr adresinden erişildi.

Peker, S.Z. ve Akıncıtürk, N. (2011). Geleneksel Cumalıkızık Evlerinde Ahşap Konut Sistemi. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16(1), 41-51.

Seben. 20 Ağustos 2015 tarihinde http://www.seben.bel.tr/icerik/1754/17/cografi-durumu adresinden erişildi.

Seben /Bolu (2000). *Seben Tanıtım Rehberi*. K. Yaman (Haz.), Bolu: Seben Şoförler Esnaf ve Sanatkarlar Odası Eğitim Yayınları.

Yazar, T., Aktaş Yasa, A. ve Doğan, P. (2011). Dörtdivan Geleneksel Konut Mimarlığı Üzerine Bazı Gözlemler. *21. Yüzyılda Köroğlu ve Bolu Araştırmaları, Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri (17-18 Ekim 2009, Bolu, Dörtdivan)* içinde (ss. 690-728), (A. Yaman ve diğerleri, Ed.). Bolu: Abant izzet Baysal Üniversitesi, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.